

BREVÍSSIMA HISTÒRIA DELS CASTELLERS D'ALTAFULLA (1973-2023)

Carlos Terrón Vasco
cterronv@gmail.com

Resum: Amb motiu del cinquantè aniversari de l'entitat, en aquest article es presenten els trets essencials que han definit el caràcter dels Castellers d'Altafulla, així com un breu resum de la seva història. El text proporciona una visió panoràmica de la colla i de la seva història, sense voluntat d'exhaustivitat ni minuciositat, intentant oferir les línies generals de la seva evolució i les continuïtats que han configurat la seva identitat.

Paraules clau: Castellers d'Altafulla, castells, història, Altafulla.

Abstract: On the occasion of the fiftieth anniversary of the entity, this article presents the essential features that have defined the character of the Castellers d'Altafulla, along with a brief overview of its history. The text provides a panoramic view of the group and its history, without the intention of being exhaustive or detailed, aiming to offer the general outlines of its evolution and the continuities that have shaped its identity.

Keywords: Castellers d'Altafulla, human towers, history, Altafulla.

Aquest no és un article acadèmic, sinó un breu resum de la història dels Castellers d'Altafulla sense cap altra pretensió que la d'oferir una visió panoràmica i global dels primers cinquanta anys de l'entitat, i una aproximació al seu caràcter. Atesa la naturalesa del text, s'ha prescindit de llistar les referències, de les notes a peu de pàgina i de qualsevol altre element que pogués entorpir el relat. Des que el 1983 el Centre d'Estudis d'Altafulla edità una Tartrana, amb text del Joan Carnicer, sobre els deu primers anys de la colla, no s'havia fet cap altre intent d'explicar la història dels Castellers d'Altafulla, per la qual cosa (amb motiu ara del 50è aniversari) s'ha fet una intensa recerca en fonts documentals i orals, amb l'objectiu de publicar una història

dels Castellers d'Altafulla que veurà la llum properament i de la qual aquest text n'és deutor.

Orígens

Que el 1973 es formés una colla castellera a Altafulla no fou, ni de bon tros, un fet accidental o anecdòtic. La vila, situada al rovell de l'ou de l'anomenada "zona tradicional castellera", comptava amb una llarguíssima tradició a bastir torres humanes que, com a tota la contrada, es remuntava com a mínim a començaments del segle XIX.

Tot i la manca d'una premsa especialitzada i de tractar-se d'un poble molt petit sense cronistes propis en aquella època, hom ha pogut saber que ja a les primeries del segle XIX un grup d'altafullencs representaven el «Ball de Valencians» (nom que rebien en aquells moments els castells) pels pobles de la rodalia. En el mateix sentit, el 1851 s'anunciaven «castells de nou» a la vila, amb motiu de la Festa Major, realitzats per veïns del poble. No es pot saber si aquests altafullencs castellers constituïen una colla pròpiament dita o no, però sí que hi ha constància de diverses actuacions de les Colles de Xiquets de Valls al llarg del segle XIX.

Altafulla, i la plaça del Pou en particular, esdevingueren una plaça castellera de primer ordre en aquella època d'or dels castells, i en ella s'aixecà una de les construccions més llegendàries: el pilar de vuit, que 121 anys després el ceramista altafullenc Martí Royo immortalitzà en la majestuosa escultura que ha convertit la plaça del Pou en una de les més icòniques del món casteller. Al segle XIX també nasqué la tradició de fer pujar un pilar per les escales que van des de la plaça del Pou a la plaça de l'Església, una tradició ben viva en l'actualitat i que constitueix un dels actes més populars i emotius de les festes de Sant Martí i una de les icones dels Castellers d'Altafulla.

Fins i tot a començaments del segle XX, quan el fet casteller entrà en declivi, es continuaren realitzant actuacions castelleres a Altafulla, com també durant els foscos anys de la dictadura franquista. També durant les Festes Majors, de tant en tant els joves del poble aixecaven castells precaris, demostrant que el caliu casteller hi era, i que els castells formaven part de l'imaginari festiu de la població.

Fou en aquest context, en una vila amb una llarguíssima tradició castellera i en la qual actuaren els Nens del Vendrell, el 1970, i la Colla Joves dels Xiquets de Valls l'any següent, que el 1973 un grup de joves decidí fundar els Castellers d'Altafulla. La idea va sorgir de manera casual, gairebé irreflexiva, amb una empenta que només la impulsivitat del jovent pot generar. S'ha convertit gairebé ja en una llegenda que fou a la Festa Major de la Bisbal del Penedès d'aquell 1973 quan un grup de joves altafullencs es decidiren a fer castells. Havien anat, com solien, a veure la diada castellera. En acabar l'actuació, els aficionats locals van enlairar un pilar de quatre precari, inestable, malgirbat. I fou tot contemplant aquella insegura construcció que un dels

aficionats altafullencs digué que si els de la Bisbal ho havien aconseguit, ells també ho podien fer.

Dit i fet, a l'estiu d'aquell 1973 començaren a assajar per preparar la que, en aquells moments, pensaven que seria la seva única actuació. Començaren a engrescar amics i veïns, cercaren consell en castellers veterans d'altres poblacions i d'aquesta manera, sense experiència ni més coneixements que els que havien adquirit veient diades, començaren a assajar.

L'11 de novembre de 1973, diada de Sant Martí, presentaren davant els seus convilatans, amb camisa blanca, faixa i mocador, i sense gralles, els fruits dels seus assajos: uns castells petits i poc estables però fets amb un entusiasme que es contagià als espectadors. L'èxit d'aquella primera diada, i l'empenta irreflexiva que dona la joventut, els esperonà a continuar amb l'activitat i a consolidar-se com a colla castellera. Naixien així els Castellers d'Altafulla, esdevenint l'onzena colla existent en aquells moments, en un poble que no arribava als mil habitants.

Al llarg de l'any 1974 els Castellers d'Altafulla anaren consolidant-se com a entitat i dissenyant un calendari d'actuacions que els permetés dur a terme una activitat castellera regular. Aquell mateix any es decidí que el color de la camisa de la colla seria el lila, ja que era el color de la tradicional barretina musca del Camp de Tarragona, alhora que es dissenyà un escut que, per primer cop a la història de les colles castelleres, lluïa les quatre barres de la senyera de Catalunya.

Naturalesa i caràcter

El fet casteller, en aquells moments, entrava en un moment de creixement, i els Castellers d'Altafulla, tot i ser del poble més petit amb colla pròpia, contribuïren de manera decisiva a la seva difusió. Les grans colles, amb els seus grans castells, ajudaren a revitalitzar el món casteller, però les colles més modestes tingueren una importància cabdal a l'hora de fer arribar els castells a les festes majors de molts pobles que, sense elles, no n'haurien pogut gaudir. Els Castellers d'Altafulla jugaren un paper clau en aquesta tasca de difusió, fent actuacions en nombroses poblacions que no n'havien gaudit mai. El Catllar, Perafort, Ferran, la Secuita, Montferri, Mont-roig del Camp, Batea, la Fatarella, la Palma d'Ebre, Miravet o el Perelló són alguns dels pobles en els quals fou la colla altafullenca la primera a actuar, essent així els promotors d'una afició que anava en augment. Es posava així de manifest la importància social que les colles modestes van tenir, i continuen tenint, en l'extensió de l'afició castellera, actuant en pobles petits que feia dècades que no podien gaudir d'actuacions castelleres, o que mai ho havien fet, ja que no es podien permetre de contractar les grans colles. Sense dubte, les colles petites han estat les responsables del manteniment d'aquesta tradició arreu del territori, ja que han fet que els castells tornessin a ser un referent

inevitable en els actes de les festes majors, el context en què el fet casteller va néixer i en el qual troba la seva expressió més genuïna.

Aquesta tasca de difusió cultural els ha portat, al llarg dels anys, a realitzar també nombroses actuacions davant públics no habituals a les actuacions castelleres, com ara en contextos turístics, en congressos internacionals, o fent sortides a l'exterior, ja sigui a zones no castelleres dels Països Catalans com ara Sant Joan de Pladecorts (el Vallespir, 2009) i Castelló (la Plana Alta, el 2013) o a d'altres de més llunyanes com ara les realitzades a Madrid (el 1978), Roviano (al Laci, Itàlia, el 2004) i Lekeitio (a Euskadi, el 2012).

A més a més, els Castellers d'Altafulla han aixecat castells en places tan emblemàtiques com la plaça del Blat de Valls, la plaça de braus de Tarragona, la plaça de la Vila de Vilafranca, la raval del Catllar, la plaça Vella del Vendrell o el Mercadal de Reus, així com en llocs tan especials com l'Amfiteatre de Tarragona, el Parc Güell i el Mercat de Santa Caterina de Barcelona, el Museu del Ferrocarril de Vilanova i la Geltrú, el Pou de gel del Catllar o el Nou Estadi del Nàstic. Queda ben palesa, d'aquesta manera, una de les motivacions que havia esperonat els promotors de la iniciativa: portar els castells arreu i fer créixer l'afició per aquesta tradició tan nostrada.

Els Castellers d'Altafulla foren, ja des dels seus orígens, una colla amb una personalitat pròpia: envoltada de colles històriques amb una visió dels castells tradicional, la colla altafullenca representà una bafarada d'aire fresc, amb la seva joventut i dinamisme, i amb una gran capacitat per a adaptar-se als nous aires de llibertat que s'hi respiraven: ja l'any 1975 hi havia dones participant activament a la colla, el 1978 una d'elles ocupà un càrrec dins la junta administrativa, i a mitjans dècada de 1980 les primeres castelleres pujaren als seus castells (un fet inusual fins a aquell moment i que canviaria per complet el món casteller); finalment, el 2005, una dona n'ocupà la presidència.

Per una altra banda, i en paral·lel, els Castellers d'Altafulla es convertiren ben aviat en una de les entitats més dinàmiques i inclusives de la localitat. Formada per veïns de famílies històricament arrelades a la població i per d'altres de nouvinguts, els Castellers d'Altafulla han esdevingut un dels elements cohesionadors de la vila, alhora que han ajudat a estrènyer els llaços entre els pobles del Baix Gaià (en l'actualitat, al voltant del 40% dels castellers resideixen en altres pobles de la comarca). Aquest paper integrador s'ha vist alimentat per la intensa activitat social de l'entitat, que va molt més enllà de les actuacions estrictament castelleres. La seva participació en totes les festivitats i celebracions locals, en casaments, commemoracions o inauguracions han convertit l'entitat en un dels pilars de la vida en comunitat d'Altafulla.

Per una altra banda, els Castellers d'Altafulla es van posicionar, des dels seus inicis, a favor de la defensa i promoció de la cultura catalana; aquest posicionament

insubornable els ha portat a participar, per exemple, al Congrés de Cultura Catalana el 1977 a Santes Creus, a la proclamació el 1981 de Santa Coloma de Farners com a “Ciutat Pubilla de la Sardana”, el 1983 a la inauguració del monument a Francesc Macià a Vilanova i la Geltrú, el 1986 en els actes del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i més recentment en els actes duts a terme el 2014 sota el lema «Catalans want to vote» així com a les commemoracions dels aniversaris del referèndum de l’1 d’octubre de 2017. Al llarg dels seus 50 anys d’història, els Castellers d’Altafulla (el padrí dels quals fou el pintor i periodista Josep Buyreu, secretari de l’Ateneu Barcelonès) han actuat davant de personalitats com ara els presidents de la Generalitat Josep Tarradellas i Jordi Pujol, el president del Parlament Herriber Barrera, el Cardenal Jubany o el poeta Salvador Espriu.

Dins el món casteller, recollint la seva llarga tradició històrica i dinamitzada arran de la creació de la colla local, la plaça del Pou (i per extensió, Altafulla), s’ha acabat convertint en una plaça castellera de primer ordre: l’estrena mundial de l’*Himne Casteller* (compost per Jaume Vidal i Vidal, amb lletra de Josep Maria Calaf i Bernades) el 1976, amb la participació de totes les colles existents en aquelles dates, o la inauguració el 1989 de la imponent escultura *Pilar de Vuit* de Martí Royo, que congregà pràcticament totes les colles a la plaça del Pou, són algunes de les dates més assenyalades.

Activitat castellera

La imatge d’una colla amb una intensa activitat social i abocada a fer difusió del fet casteller pot crear la falsa impressió que els registres castellers estiguin en un segon pla, la qual cosa no és certa quan hom constata que, tot i sorgir en un poble d’uns mil habitants, ben aviat es consolidà com una colla de set (en un moment en què les colles punteres assolien, en les grans diades, els castells bàsics de vuit).

L’any 1974 es descarregà el primer 2de6; el 1975, el primer pilar de 5; el 1976, el primer 3de7; el 1977, el primer 4de7. Un cop assolits aquests castells, l’anomenada “clàssica de set” es convertí en l’actuació que els Castellers d’Altafulla realitzaven a les grans diades, que en aquella època eren sobretot les del Catllar, les de la plaça del Pou (tant la de Festa Major Petita com la de Sant Martí) i les de la plaça de braus de Tarragona: durant els anys 70 i 80, la colla fou una participant habitual tant en les anomenades Manifestacions Castelleres com en el posterior Concurs de Castells, on van assolir la desena posició en l’edició de 1980.

Pel que fa a la història interna dels Castellers d’Altafulla, la dècada de 1970 fou la de creació i consolidació de la colla, que anà prenent forma d’entitat ben estructurada amb el pas dels anys i va aconseguir afermar un calendari anual de diades (al voltant de 20) en les quals arribaren a actuar amb les colles punteres del moment.

Amb l'arribada de la nova dècada, eren ja una colla consolidada i amb prestigi dintre de les colles modestes.

La dècada de 1980 fou una etapa d'estabilitat i un cert estancament. La impossibilitat d'atreure nous castellers en un poble tan petit (malgrat disposar des del 1983 d'un local a la Casa Gran) i envoltat de ciutats molt més populosos amb grans colles, feu que no es pogués superar el sostre de la clàssica de set, la qual cosa al seu torn feia difícil engrescar la gent. A més, tots els intents que durant aquells anys es feren d'anar més enllà del 3de7 passaren sempre (obligats per la manca de camises) per intentar aconseguir el 2de7. Des que el 1981 se'n feu el primer intent, el 2de7 es convertí gairebé en una obsessió per a la colla, en la seva particular "bèstia negra". Algunes vegades s'hi estigué a prop, de carregar-lo, però els reiterats fracassos feren que es convertís, amb el pas del temps, en un deute històric de la colla. El cartell que el Josep Buyreu realitzà el 1976 d'un 2de7 a la plaça del Pou (una de les imatges més icòniques dels Castellers d'Altafulla) recordava constantment aquesta espineta que la colla tenia clavada.

En aquesta situació s'arribà al 12 de novembre de 1989, dia en què s'inaugurà el monument del *Pilar de Vuit* de Martí Royo. Els Castellers d'Altafulla completaren el 3de7, el 2de6 i el pilar 5, mostrant que continuaven mantenint la seva qualitat tècnica però, també, que la manca de camises feia molt difícil la continuïtat de la seva activitat castellera. En aquell moment no ho sabien, però aquesta fou (l'endemà del setzè aniversari), la darrera actuació de la colla abans de l'aturada de la seva activitat: l'estancament en el nivell casteller i el fet de no trobar un relleu generacional al capdavant de l'entitat, feu que l'any 1990 la colla entrés en un estat d'hibernació. No hi hagué una dissolució formal de l'entitat i, malgrat la crítica situació, gairebé cada any, per Sant Martí, els castellers de la vila provaven de nou de fer pujar el pilar per les escales que porten des de l'Ajuntament fins a la plaça de l'Església, demostrant que la tradició i el nervi casteller no havien desaparegut de la vila, i que restaven latents a l'espera que algú els donés un nou impuls.

Aquesta empenta la donaria finalment un nou grup de joves qui, l'any 1995, començaren a moure els fils per tornar a engegar l'activitat normal de la colla. El juliol de 1996 es tornaren a presentar a plaça i, de mica en mica, s'anà recuperant la dinàmica normal d'una colla castellera. Durant aquells darrers anys del segle XX hi hagué alts i baixos, crisis sobtades i desercions, alguns moments d'eufòria i molts desenganys, però la incansable determinació d'un petit grup de castellers feu que, al capdavant, i malgrat que molts consideraven que Altafulla era massa petita per a tenir colla castellera, els Castellers d'Altafulla poguessin sobreviure a aquella llarga travessia del desert.

Foren anys de picar pedra, d'assajar incansablement i de fer esforços per aconseguir un nombre suficient de camises per garantir la viabilitat de la colla. Malgrat els

entrebancs i les adversitats, amb l'arribada del nou segle els Castellers d'Altafulla ja havien tornat a estar consolidats, gràcies en certa mesura a una incansable activitat social (amb l'organització de calçotades, carrosses de carnaval, balls, sopars, tallers a les escoles...) que els va convertir en una entitat de referència a la vila i que va ajudar a cohesionar internament la colla. El nou local, una antiga pallissa remodelada i cedida per l'Ajuntament (la Pallissa de l'Era de l'Ixart) es convertí en un punt neuràlgic de la vida d'Altafulla, i de mica en mica els Castellers d'Altafulla recuperaren el nivell casteller que havien tingut durant la primera època, descarregant finalment de nou, el 2006, la clàssica de set.

Però fou la segona dècada del segle XXI la que veié l'esclat definitiu dels Castellers d'Altafulla: l'any 2010 aconseguiren descarregar tres castells de la gamma alta de set, castells que mai s'havien intentat i que suposaven tot un èxit per a una colla de les dimensions de l'altafullenca. A l'agost, als Pallaresos, es descarregà el 4de7p; al setembre, al Vendrell, el 3de7p; i al novembre, a la plaça del Pou, es tornaren a descarregar ambdós acompanyats pel 5de7 (castell que seria durant tretze anys el sostre de la colla) i per dos pilars de 5 simultanis (per primer i únic cop en la història).

Aquest creixement no fou casual, tal com quedà demostrat la temporada 2011, la millor de la colla fins ara, que finalitzà amb 31 castells de set descarregats, entre els quals 8 castells de la gamma alta de set i 18 pilars de cinc.

D'aquesta manera, els Castellers d'Altafulla esdevingueren de nou un referent per a les colles modestes, i no només pels castells assolits, sinó també per la seva manera de fer, pel seu tarannà casteller: castells ben executats i segurs, amb un comportament a plaça impecable i sempre disposats a col·laborar amb les altres colles.

Al llarg d'aquella dècada la colla no perdé mai el seu nivell casteller i va assolir de manera regular els castells de la gamma alta de set, alhora que anava renovant-se i integrant nous castellers. Internament, s'assolí també en aquella època l'estabilitat, amb unes juntes administratives que anaren ampliant-se i diversificant-se a mesura que l'activitat social de l'entitat anava en augment. Òbviament, en deu anys hi ha moments de tota mena, però una mirada panoràmica al període revela clarament com els Castellers d'Altafulla es van anar reforçant i vigoritzant, més enllà dels èxits o les decepcions puntuals d'una temporada o una altra.

Foren sense dubte aquesta vitalitat interna de la colla i el seu arrelament a la vila els que possibilitaren que els dos anys d'aturada de l'activitat castellera provocada per la pandèmia de la covid-19 impactessin mínimament a la colla. Vist en perspectiva, en aquells dos anys es demostrà la fortalesa de la colla, ja que tot i que no es van realitzar actuacions ni pràcticament assajos, la junta s'encarregà de mantenir viva la flama, amb tot d'activitats extracastelleres que aconseguiren que, un cop superades les restriccions, la colla estigués preparada per tornar a l'activitat. Com és lògic, la represa fou lenta, però es feu de manera progressiva i ja el primer any després de la

pandèmia es recuperaren els castells de set i es mostrà una vitalitat engrescadora. A més, es treballà intensament per a preparar la colla per al creixement que suposaria la temporada següent.

L'any 2023, l'any del cinquantenari, ha estat l'any de l'eclosió. I no només perquè ja a l'estiu s'hagués assolit de nou, i tan sols un any i escaig després de la pandèmia, descarregar tots els castells de la gamma alta de set que la colla havia aconseguit al llarg de la seva història (3de7p, 4de7p i 5de7), sinó perquè, finalment, el 28 d'octubre de 2023, a la plaça del Mercadal de Reus, es va poder descarregar el 2de7. Es posava així punt final a la maledicció que semblava planar sobre la colla, esdevenint un dels moments més àlgids de la seva història. I, a més a més, el fet que una setmana després de descarregar-lo, i després d'haver fet un intent, s'aconseguís carregar-lo a la plaça del Pou, fou una prova de la confiança que la colla li tenia. Amb el 2de7 s'ha tancat un cicle històric, però, alhora, se n'ha encetat un de nou, ja que és una construcció que requereix un nivell tècnic i una preparació que, en assolir-se, poden donar molts fruits de futur.

D'aquesta manera s'arribà a l'11 de novembre de 2023, dia de l'aniversari de la colla. A la plaça del Pou, els Castellers d'Altafulla reteren homenatge als vint-i-nou fundadors i a tots els que en algun moment han format part de la colla i, abillats com ho feren aleshores, tornaren a bastir aquell primer castell que es feu el 1973 i, com a colofó, aixecaren simultàniament cinc pilars de quatre (un per cada dècada d'història). Foren cinc pilars amb molt de simbolisme: per una banda, perquè a l'hora de tancar les pinyes es comptà amb la col·laboració de gran part del públic i de la resta d'entitats del poble, en un signe clar de l'arrelament de la colla en la vida social de la vila; per una altra, perquè la pinya i els segons dels pilars llüïen la camisa blanca dels orígens, mentre que aixecadors i enxanetes les duïen liles; i, a més a més, perquè si aquell primer castell del 1973 el van fer només homes, en aquests cinc pilars del 2023 els dos pisos superiors estaven formats exclusivament per noies i nenes, en un signe inequívoc de l'evolució històrica i de la projecció de futur de la colla.

Pel que fa a les xifres, al llarg d'aquest mig segle els Castellers d'Altafulla han actuat en 538 diades, sense comptar les participacions en actes diversos encara que s'hi hagin bastit castells (com ara cercaviles, celebracions o homenatges), i tampoc aquelles altres que, tot i ser actuacions castelleres, no s'adiuen al concepte de diada, com ara la pujada del pilar per les escales del dia de Sant Martí o les actuacions de la Diada de la Colla (si les suméssim totes, la xifra superaria les 700). En totes aquestes diades, s'han descarregat més de 1500 castells i s'ha actuat en 70 poblacions diferents conjuntament amb 66 colles.

És difícil cloure una història quan aquesta acaba en el mateix moment en què s'escriu. Manca perspectiva i manca, també, saber com evolucionarà tot plegat. Si al

llarg d'aquests cinquanta anys els Castellers d'Altafulla han viscut moments difícils i crítics, ara mateix, a les acaballes del 2023, sembla que la colla viu un dels moments més dolços de la seva història. I no només perquè ha assolit els seus millors registres castellers, sinó perquè ha fet un salt qualitatiu a nivell tècnic que tot sembla indicar que haurà de donar els seus fruits. Però, sobretot, perquè gaudeix d'una vitalitat envejable. L'entrada de nous castellers ha engrandit la colla, i la intensa activitat social de l'entitat ha generat un ambient de germanor i un sentiment de pertinença que l'han reforçat enormement. No es pot saber què passarà en un futur, però ara per ara es donen les condicions perquè la colla sigui optimista.

Perquè, més enllà de bastir castells (que també!), el fet de crear xarxa sense cercar l'interès personal, d'apostar per la vida social enfront de l'individualisme i de buscar la superació sense caure en la competitivitat egoista, són els elements clau que li donen sentit als Castellers d'Altafulla.

Figura 1. Pilar de quatre aixecat per sota. Primera actuació de la colla. 11-11-1973, plaça del Pou d'Altafulla. Autor: Norbert Llorens

Figura 2. Primer 3 de 7. 26-09-1976, plaça de Braus de Tarragona. Fons Jordi Valls (Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès)

Figura 3. Pilar per les escales. 11-11-1976, plaça del Pou d'Altafulla

Figura 4. Primer 5 de 7. 7-11-2010, plaça del Pou d'Altafulla

Figura 6. Cinc pilars de quatre en commemoració del 50è aniversari. 11-11-2023, plaça del Pou d'Altafulla.

Figura 5. Primer 2 de 7. 28-10-2023, plaça del Mercadal de Reus. Autora: Lins Griñó